

UOT 372.855

Səbinə Ataməli qızı İsmayılova
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə dissertant
Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu

ÜMUMTƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNİN VIII-IX SİNİFLƏRİNDƏ BİOLOGİYANIN TƏDRİSİNDƏ TƏLİM TEXNOLOGİYALARINDAN İSTİFADƏNİN ZƏRURİLİYİ

Сабина Атамалы гызы Исмаилова
диссертант по программе доктора философии
Институт Образования Азербайджанской Республики

НЕОБХОДИМОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ БИОЛОГИИ В VIII-IX КЛАССАХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Sabina Atamali Ismayilova
doctorial student in the program of doctor of philosophy
Institute of Education of the Republic of Azerbaijan

THE NECESSITY OF USING EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN TEACHING BIOLOGY IN VIII-IX GRADES OF GENERAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Xülasə. Bu gün Respublikamızın ümumtəhsil məktəblərində yeni pedaqoji texnologiyaların, müasir interaktiv metodların tətbiqi sürətlənib. Onların xüsusilə biologiya fənninin tədrisində tətbiqi təlimi daha da zənginləşdirir, dərsi hər bir şagird üçün daha maraqlı və cəlbedici fəaliyyət sahəsinə çevirir, şagirdlərin intellektual səviyyəsinin, məntiqi, yaradıcı və tənqidi təfəkkürünün inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynayır. Nəticədə bugününümüz, sabahımız və gələcəyimiz adlandırılan şagirdlərimizdə pedaqoji təfəkkür formalaşır, biologiya fənni onlar üçün xüsusi estetik zövq mənbəyinə çevrilir.

Açar sözlər: *elmi texniki tərəqqi, pedaqoji texnologiyalar, biologiya, fasilitator, təfəkkür, kreativlik, interaktiv*

Резюме. Сегодня применение новых педагогических технологий и современных интерактивных методов в общеобразовательных школах республики ускорилось. Их применение, особенно в преподавании биологии, обогащает преподавание, делает урок более интересным и привлекательным для каждого ученика, играет важную роль в развитии интеллектуального уровня учеников, логического, творческого и критического мышления. В результате у наших учеников, которых зовут сегодня, завтра и наше будущее, формируется педагогическое мышление, а биология становится для них источником особого эстетического удовольствия.

Ключевые слова: *научно-технический прогресс, педагогические технологии, биология, фасилитатор, мышление, творчество, интерактив*

Summary. Today, the application of new pedagogical technologies and modern interactive methods in secondary schools of the Republic has accelerated. Their application, especially in the teaching of biology, enriches the teaching, makes the lesson more interesting and attractive for each student, plays an important role in the development of students' intellectual level, logical, creative and critical thinking. As a result, pedagogical thinking is formed in our students, who are called today, tomorrow and our future, and biology becomes a source of special aesthetic pleasure for them.

Keywords: *scientific and technical progress, pedagogical technologies, biology, facilitator, thinking, creativity, interactive*

Dövlətimizin gələcəyi və müstəqilliyimizin əbədiliyi üçün mükəmməl təhsil sistemində malik olmaq zəruri şərtlərdəndir. Dünya təcrübəsindən də məlumdur ki, XXI əsrdə həm cəmiyyətin, həm də onun hər bir üzvünün yaşaması və inkişafında başlıca dəyər yaradıcı, özünü inkişaf etdirən şəxsiyyətdir. Bu səbəbdən də ölkəmizdə həyata keçirilən təhsil islahatının əsas qayəsi və məqsədi məhz təlim prosesinin səmərəliliyini artırmaq, milli və ümumbəşəri dəyərlərə yiyələnən təlim prosesində kreativ, müstəqil düşünməyi bacaran, intellektual ünsiyyət bacarığı olan fəal şəxsiyyət yetişdirməkdir.

Tarixi nöqteyi-nəzərdən bizim gələcəyimiz hesab edilən gənc nəslimizin – təhsilalanların təlim prosesində fəallaşması məsələsi hələ XVIII – XIX əsrlərdə alimlərin böyük marağına səbəb olmuşdur. Müasir dövrün tələblərinə

cavab verən təlim prosesinin təşkilində müəllimin pedaqoji ustalığı böyük önəm kəsb edir. Pedaqoji ustalığa gedən yol isə müəllimdən yüksək elmi potensialı, yeni pedaqoji təfəkkür, yeniliyə meyllilik, təlim prosesinə fasilitator yanaşma tərzii, eləcə də müasir təlim metodlarından məharətlə istifadə bacarığı tələb edir. Yalnız bu cür yanaşma tərzii ilə keyfiyyətli təhsil əldə etmək olar. Metodu yalnız fəaliyyət üsulu kimi qiymətləndirmək olmaz, o, həm də biliyin xüsusi formasıdır. Bu biliyin spesifikliyi öyrənilən obyekt haqqında informasiya rolunu oynamaqla yanaşı, subyektin obyektə məqsədəuyğun təsirinə norması kimi çıxış etməsindəndir. Yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi əsasında təşkil edilən dərslərdə müəllim əsasən fasilitator funksiyasını daşıyır. İnteraktiv dərslərdə müəllimin funksiyaları aşağıdakı kimi səciyyələndirilir:

Müəllimin fasilitasiya bacarıqlarına müəllim və şagirdlərin birgə əməkdaşlığı, qarşılıqlı hörmət və etibar, şagirdlərin olduqları kimi qəbul edilməsi və müəllim tərəfindən onların daim dəstəklənməsi, şagirdlərin qabiliyyətlərinə inam, təfəkkürün stimullaşdırılması, onlarda öyrənmə stimulumun və motivasiyasının yaradılması, sinif mühitinə, müəllimin xüsusi həssas münasibətinə uyğunlaşması kimi xüsusiyyətlər daxildir.

Müasir biologiya dərsi ETT-nin tələblərini təmin edən, müstəqil dövlətimizdə cəmiyyətin məqsədlərinə cavab verən və psixoloji-pedaqoji elmlərin nailiyyətlərini özündə əks etdirən dərslərdir. Bu zaman qavranılmış bioloji biliklər, yeni biliklərin mənimsənilməsində bir komponent kimi həyata keçirilməklə, dərslərdə biliklə fəaliyyətin dialektik əlaqəsi və asılılığı, şagirdlərin yaradıcı təfəkkürünün fərqləndirici xüsusiyyətinin mütləq nəzərə alınması, onların idrak fəaliyyətindəki müstəqilliyi əsas götürülməlidir. Şagird uğurunun təminatçısı olan müəllim öz üzərində daim çalışmalı, tədris prosesində pedaqoji texnologiyaların tətbiqinə diqqətlə yanaşmalıdır. Pedaqoji texnologiya təlim prosesinə yeni baxışdır və müasir texnologiya əsasında təlim prosesi ənənəvi təlimdən fərqli olaraq,

maksimum idarə olunan prosesdir. Pedaqoji texnologiya pedaqoji prosesin prinsiplərinin obyektiv qarşılıqlı əlaqədə ardıcıl həyata keçirilməsi metodikasındır.

Pedaqoji texnologiyalara yiyələnmək isə pedaqoji ustalığın əsasıdır. Müasir dövrdə yeni texnologiyaların, yeni təlim metodlarının tətbiqi müəllimin, onun pedaqoji əməyinin, iş üslubunun, nəticə etibarilə, şagirdlərin iş üslubunun əsaslı şəkildə dəyişməsinə tələb edir. Müasir dövrümüzdə müəllim və dərslər yeganə informasiya mənbəyi hesab olunmur. Çünki biz informasiya bolluğu əsərində yaşayırıq. İndi mətbuat, radio, televiziya, kompüter vasitəsilə şagirdlər hər gün çoxlu informasiyalar əldə edir. Bütün bunlar isə müasir dövrümüzdə biz müəllimlər üçün köməkçi vasitədir.

Bir sözlə, biologiya dərslərini interaktiv təlim metodları ilə təşkil etdikdə, orada İKT –nin tətbiqinə yer verdikdə şagirdlərin düşünmə qabiliyyəti yüksəlir, onlarda şəxsilikdən ictimaiyyə, asılılıqdan müstəqilliyə, intuisiyadan məntiqə doğru inkişafı sürətlənir, İKT-dən istifadə vərdişləri möhkəmlənir. Ümumtəhsil məktəblərində müxtəlif fənlərin tədrisində yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqinin zəruriliyini

dünya təhsil sisteminin inkişaf tendensiyası da tələb edir. Təbii ki, digər fənlərdə olduğu kimi, biologiyanın da tədrisinə informasiya texnologiyalarının tətbiqi təhsilverən şəxslərdən çox böyük səriştə, pedaqoji ustalıq və bacarıq tələb edir. Bu baxımdan da tədris prosesində İKT – nin tətbiqini bacaran pedaqoji kadrlar hazırlanmalıdır.

Peter F. Olivaya fikrincə, təlim prosesində müəllimin istifadə etdiyi metod, priyom və texnikalar birlikdə “təlim strategiyaları” anlayışını əhatə edir. Bobbi de Porter də təlim strategiyalarını şagirdlərin daha da uğurlu təlim prosesinə cəlb edilməsi üçün nəzərdə tutulan metod, üsul və yanaşmalar olduğunu göstərmişdir. Dünyanın bir çox görkəmli alimləri, tədqiqatçıları da bu sahə üzrə araşdırmalar aparmışlar. R.J. Morzano, D.J. Pikerinq, J.E. Pollok (2001) tərəfindən fəaliyyəti təşkil edilən, ABŞ – da yerləşən Tədris və Təlim üçün Ortaq Qitə Tədqiqat Təşkilatı tərəfindən müəyyən edilmiş 9 təlim strategiyası bütün fənlər üzrə şagird nailiyyətlərinin yüksəldilməsi üçün əhəmiyyətli hesab edilmişdir. Həmin strategiyalar aşağıdakılardan ibarətdir: (1)

- oxşarlıqların və fərqlərin müəyyən edilməsini təşkil etmək
- ümumiləşdirmək və qeydlər götürmək
- cəhdləri gücləndirmək və tanınmanı təmin etmək
- ev tapşırıqlarını və praktik təcrübələri yerinə yetirmək
- qeyri - linqvistik təqdimatları hazırlamaq və təqdim etmək
- birgə fəaliyyətdə - əməkdaşlıqda olmaq
- məqsədləri müəyyənləşdirmək və nəticələrdən faydalanmaq
- hipotezalar irəli sürmək və onları yoxlamaq
- replika və suallardan inkişafı təmin edən faktor kimi bəhrələnmək

Ümumtəhsil müəssisələrinin VIII-IX siniflərində biologiyanın tədrisində təlim texnologiyalarının tətbiqi dərsin keyfiyyətini artırmaqda güclü vasitə olmaqla yanaşı, həm də dərsi çox maraqlı və cəlbedici edir. İnteraktiv təlim həm məzmunun öyrənilməsinin, həm də tətbiqinin səmərəliliyini artırır. Eyni zamanda şagirdlərin mənimsəmə qabiliyyətinin fəallaşmasına, passivliyinin aradan qaldırılmasına, lazım olan təfəkkür xüsusiyyətlərinin, kreativliyin formalaşdırılmasına, bir sözlə desək təlim prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə şərait yaradır. İnteraktiv

təlim metodlarının tətbiqi zamanı şagirdin psixi xüsusiyyətləri – duyğusu, qavrama qabiliyyəti, xarakteri və dərəcə olan meyil və maraqları inkişaf edir. Bir sözlə desək, biologiyanın tədrisində interaktiv təlim metodlarının tətbiqi təlim prosesində aşağıdakı üstünlüklərin qazanılmasına imkan verir:

- şagirdin aktiv fəaliyyətini artırır;
- müəllimin şagirdlərlə, eləcə də şagirdlərin bir-biri ilə sıx əməkdaşlığını möhkəmləndirir;
- didaktik materiallar və rollu oyunlardan istifadənin imkanlarını genişləndirir;
- şagirdlərin işgüzar fəaliyyəti üçün sinifdə öyrədici mühitin yaradılmasına səbəb olur;
- müəllim biliyi hazır şəkildə deyil, şagirdləri tədqiqata cəlb etməklə öyrədir
- müstəqil düşünmək, sərbəst fikir yürütmək, özünü ifadə etmək, eləcə də özünün və yoldaşlarının fəaliyyətini qiymətləndirmək;

Ümumtəhsil məktəblərinin VIII-IX siniflərində biologiyanın tədrisində təlimin texniki vasitələrindən istifadə etmək biz müəllimlərin pedaqoji səriştəsindən asılıdır. Yəni, biologiya dərslərinin tədrisi zamanı müəllimlik fəaliyyətimizi ustalıqla yerinə yetirməyimiz, eləcə də təlim prosesi üçün mümkün əlverişli metodlardan istifadə etməyimiz, daim yeni informasiyalar axtarışında olmağımız və pedaqoji mədəniyyətə sahibliyimiz nəzərdə tutulur. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycan Respublikasında Təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasında da bu məsələ ön planda olmuşdur. Strategiyada belə qeyd edilir: “Təhsilalanların savadlı və səriştəli şəxs kimi formalaşmasına müəllimin təsiri müəllimin akademik bacarıqlarından, tədris təcrübəsindən və peşəkarlıq səviyyəsindən xeyli asılıdır. Beləliklə, müəllimin bu keyfiyyətləri ilə təhsilalanların nailiyyətləri arasında sıx korrelyasiya mövcuddur.

Biologiyanın tədrisi prosesində yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqi innovasiyalarla əlaqədar bioloji anlayışların, informasiyaların düzgün mənimsənilməsi, eləcə də təlim metodlarından yerində və zamanında səmərəli istifadə ilə bağlıdır. Yeni pedaqoji təfəkkürdən irəli gələn interaktiv metodlar istər psixi, istərsə də fiziki zorakılığı qəbul etmir. Bu isə şagird şəxsiyyətinə hörmət və tələbkarlığı, eləcə də humanistliyi ifadə edir. Təhsil haqqında Qanunda humanistlik anlayışı belə şərh olunmuşdur. “ Humanistlik – milli və ümumbəşəri dəyərlərin, azad inkişafının, insan hüquq və azadlıqlarının,

sağlamlığı və təhlükəsizliyini, ətraf mühitə və insanlara qayğı və hörmətin, tolerantlıq və dözümlülük keyfiyyətlərinin prioritet kimi qəbul edir". Humanizm təlim prosesində şagirdlərin əməkdaşlığını tələb edir. Bu isə interaktivliyin tələbi ilə üst – üstə düşür. "Humanizm" sözünün mənası, insanpərvər ("insani", "bəşəri") deməkdir. Humanist münasibətlər şagirdlərin şəxsiyyətinə maraqlardan, onun vəziyyətinə şərik olmaqdan, fikrinə hörmət etməkdən, tədris fəaliyyətinə yüksək tələbkarlıqdan, şəxsiyyətinin inkişafına qayğı göstərməkdən və s. – dən ibarətdir. Müəllim – şagird münasibətləri humanist yolla, uşaq hüquqları haqqında qanuna riayət etmək yolu ilə qiymətləndirilməlidir. Belə olmasa şagirdlərlə aparılan tərbiyə işi birtərəfli olar.

Ümummilli liderimiz, mərhum prezidentimiz Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikası gənclərinin 1-ci forumundakı nitqində qeyd etdiyi kimi " Nə qədər var – dövlət olsa da, nə qədər pul olsa da, nə qədər zənginlik olsa da, mənəviyyat olmayan yerdə heç bir şey ola bilməz. Bəli, bu, bir həqiqətdir. O, təlim – tərbiyə sahəsində yeni – yeni uğurların qazanılmasında əvəzsiz rola malikdir. Müəllim – şagird münasibətlərini yaxşılaşdırmaq üçün, onları eyni bir fəaliyyətin birgə həyata keçirilməsi, əməkdaşlıqlarını təşkil etmək üçün təhsilin özünü humanistləşdirmək lazımdır. Çünki gənc nəslin təlim – tərbiyəsində, məktəblinin bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında humanizm tərbiyəsinin böyük əhəmiyyəti, əvəzolunmaz rolu vardır.

VIII - IX siniflərdə biologiya fənninin tədrisi çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki VIII – IX sinif şagirdləri yaş dövrünə keçidlə əlaqədar daha həssas olurlar. Bunun üçün tətbiq edilən metodların həm onların yaş səviyyələri-

nə, həm də mənimsəmə qabiliyyətlərinə uyğunluğu mütləq nəzərə alınmalıdır.

Problemin aktuallığı: İnteraktiv təlimlə həyata keçirilən biologiya dərslərində əsas öhdəlik müəllimin üzərinə düşür. Müəllim hər şeydən əvvəl öz kreativliyi ilə seçilməlidir. Xalqımızın xoşbəxt gələcəyini təmin edən, ən əsası da, XXI əsrin standartlarına cavab verən, layiqli şəxsiyyətlərin yetişdirilməsi üçün yaradıcı, XXI əsrin tələblərinə uyğun pedaqoji kadrların olması zəruri şərtlərdən biridir. Çünki müasir təlimin düzgün və səmərəli təşkili nəticəsində şagirdlərdə özünü inkişaf qabiliyyətləri formalaşır.

Problemin elmi yeniliyi: Məqalə ümumtəhsil müəssisələrinin VIII-IX siniflərində biologiyanın tədrisində təlim texnologiyalarından – təlim metodları və təlimin texniki vasitələrindən istifadə probleminə həsr edilmişdir. VIII - IX siniflərdə biologiya fənninin tədrisi çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki VIII – IX sinif şagirdləri yaş dövrünə keçidlə əlaqədar daha həssas olurlar. Bunun üçün tətbiq edilən metodların həm onların yaş səviyyələrinə, həm də mənimsəmə qabiliyyətlərinə uyğunluğu mütləq nəzərə alınmalıdır. Ümumtəhsil məktəblərində müxtəlif fənlərin tədrisində yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqinin zəruriliyini dünya təhsil sisteminin inkişaf tendensiyası da tələb edir. Təbii ki, digər fənlərdə olduğu kimi, biologiyanın da tədrisinə informasiya texnologiyalarının tətbiqi təhsilverən şəxslərdən çox böyük səriştə, pedaqoji ustalığ və bacarıq tələb edir. Bu baxımdan da tədris prosesində İKT-nin tətbiqini bacaran pedaqoji kadrlar hazırlanmalıdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti: Ümumtəhsil məktəblərinin VIII-IX siniflərində biologiya dərslərinə innovativ təlim metodlarının tətbiqi zamanı şagirdlər təlim prosesinin tamhüquqlu iştirakçıları olurlar, onlar bioloji bilikləri hazır şəkildə deyil, fəal axtarış və kəşflər yolu ilə mənimsəyirlər. Bu gün biologiyanın tədrisinə verilən əsas pedaqoji tələblərdən biri şagirdlərə düşünməyi öyrətmək, bioloji prosesləri araşdırmaqla onlarda intellektual, yaradıcı qabiliyyətlərini və fəallıqlarını artırmaq, real idrak motivasiyasını inkişaf etdirməkdir.

Ədəbiyyat:

1. Süleymanova A. Fənn kurikulumlarını tətbiq edərkən // Kurikulum, 2008, № 3
2. Hacıyeva G.N. Biologiyanın tədrisi metodikasından mühazirələr: Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti. Bakı: Mütərcim, 2016, 304 s.
3. Hacıyeva H.M. Abdullayeva T.Q. Hacıbəyova E.Ə. Ümumtəhsil məktəblərində biologiyanın fəal təlim metodları ilə tədrisi metodikası. Bakı: Çarşıoğlu, 2014, 212 s.
4. Kərimov Y.Ş. Təlim metodları. Bakı, 2009, 279 s.

E-mail: ismayilova08@gmail.com

Rəyçilər: *biol.ü.elm.dok., prof. R.L. Sultanov*
aqr.ü.fəls.dok., dos.X.H. Sultanlı

Redaksiyaya daxil olub: 15.03.2021